

Ю. Л. Кучин

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9667-1911>

Scopus Author ID 56016809700

Л. В. Лимар

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9407-1066>

ResearcherID D-3586-2017

Scopus Author ID 55309556000

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ – МЕДИКІВ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ВІЙНИ З РОСІЄЮ (НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ)

Yu. L. Kuchyn, L. V. Lymar

Bogomolets National Medical University

SOME FEATURES OF TRAINING MEDICAL PHDS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF WAR WITH RUSSIA (ILLUSTRATED THROUGH TEACHING A FOREIGN LANGUAGE COURSE)

Анотація. У статті визначено особливості підготовки майбутніх докторів філософії – медиків в Україні за умов війни з росією. Показано, що повномасштабна агресія росії 24 лютого 2022 р. спричинила необхідність адаптації навчального процесу ЗВО, зокрема в системі медичної освіти. Проведений аналіз літератури показав недостатню вивченість даного питання як світовими педагогами (на прикладі особливостей навчання під час світових війн), так і українськими (що можливо пояснити стресогенним характером самої ситуації навчання та психологічним механізмом уникання важкої теми). Авторська стаття базується здебільшого на практичному досвіді викладання в системі вищої медичної післядипломної освіти. Екстремальні умови навчання «під обстрілами та після них» потребують корекції методики, визначення принципів навчання за умов війни та їх застосування, вивчення проблематичних моментів такого навчання та пошуку оптимальних стратегій. Визначено такі проблеми навчання протягом військових дій, як: проблеми з матеріально-технічним забезпеченням ЗВО та здобувача освіти; міграція учасників навчального процесу, проблеми безпеки навчального процесу, проблеми психологічного стану учасників процесу та пов'язані з цим маніпуляції, необхідність індивідуального підходу при навчанні, проблеми в забезпеченні оцінювання та академічної доброчесності. Запропоновано: забезпечення безпечного навчального середовища, облаштування сховищ, частковий перехід на дистанційне навчання, гнучкість навчальної програми, самоопрацювання навчального матеріалу, інтегровані заняття, метод сконцентрованих інтенсивів, відсутність чітких дедлайнів у межах навчального плану, створення мобільних бібліотек та е-портфоліо курсів, диференційований та індивідуальний підхід до здобувачів освіти, створення підтримуючого середовища. Водночас зазначено, що практичні клінічні дисципліни потребують навчання на практиці, в клінічних умовах, проведення дослідів – лабораторних умов, які неможливо забезпечити он-лайн. Опитування в кінці 2022–2023 н. р., після застосування зазначених методів при навчанні майбутніх докторів філософії – медиків, зокрема на курсі академічної англійської мови, показало, що хоч майже однакова кількість респондентів і зазначила, що навчання було важким (34,8 %) та середньої складності (30,4 %), переважна більшість стикалася з проявами війни (повітряна тривога та обстріли) протягом навчального процесу (відповідно, 79,7 % та 69,1 %). Більшість респондентів зазначила такі проблеми навчання під час війни, як окупація території, потрапляння під обстріл, відсутність електрики, відсутність інтернету, втрата власності, втрата близьких, проблеми з транспортом, стрес, тривожність. Проте переважна більшість здобувачів (89,9 %) планує продовжувати науково-академічну кар'єру в Україні, що свідчить про підтримку закладу вищої післядипломної освіти респондентів.

Ключові слова: навчання під час війни; доктори філософії – медики; підготовка; іноземна мова.

Abstract. The article delineates the peculiarities of training PhDs in Medicine in Ukraine amid the backdrop of the conflict with Russia. It elucidates that the full-scale aggression by Russia on February 24, 2022, necessitated the adaptation of higher education processes, particularly within the realm of medical education. A thorough literature analysis reveals the insufficient interest to this issue exhibited both by global educators (using the example of teaching during World Wars) and Ukrainian scholars, which may be potentially attributed to the stress inherent in the learning environment and psychological mechanisms for avoiding challenging topics. The article primarily draws from practical teaching experience within the framework of postgraduate medical education. The extraordinary conditions of learning “under fire and aftermath” require a revision of teaching methodologies, the formulation of principles for education during

wartime, exploration of the challenges associated with such education, and the quest for optimal strategies. The following issues in Ukrainian education during the war have been identified: problems with the material and technical support of educational institutions and students, migration of participants of education, security issues during the education, psychological well-being of participants, the related coping mechanisms and possible manipulations of the participants, the necessity of an individualized approach to teaching, issues with assessment and academic integrity. Several recommendations are proposed, including ensuring a safe learning environment, establishing shelters, partial transition to distance learning, flexibility in curriculum design, self-directed learning, integrated sessions, concentrated intensives, absence of rigid deadlines within the academic plan, creation of mobile libraries and e-portfolios for courses, differentiated and individualized approaches to learners, and the establishment of supportive environments. However, practical clinical disciplines necessitate hands-on training in clinical settings and laboratory conditions, which cannot be entirely replicated online. Surveys conducted in late 2022–2023, following the implementation of the aforementioned teaching methods for PhDs in Medicine, particularly in the academic English language course, indicate that while almost an equal number of respondents found the learning experience challenging (34.8 %) and of moderate difficulty (30.4 %), the majority encountered manifestations of war (air raids and shelling) during their educational journey (79.7 % and 69.1 % respectively). Most respondents cited educational challenges during wartime such as territorial occupation, exposure to shelling, power outages, lack of internet access, property loss, bereavement, transportation issues, stress, and anxiety. Nevertheless, the majority of learners (89.9 %) intend to continue their scientific and academic careers in Ukraine, which indicates their support of the institution of postgraduate education in the country.

Key words: education during wartime; medical PhDs; training; foreign language.

Вступ. Початок військових дій повномасштабної агресії росії проти України у 2022 р. приголомшив українське суспільство, а рівень небезпеки в усій країні зумовив низку змін в усіх сферах, включаючи освітню галузь. Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», закладами вищої та післядипломної освіти були видані відповідні накази та розпорядження про організацію навчального процесу за дистанційною формою з 24.02.2022 р. чи тимчасове припинення навчального процесу (зокрема, навчальний процес у НМУ імені О. О. Богомольця регулювався наказом від 24.02.2022 р. № 97, та від 11.03.2022 р. № 992/л-1). Протягом останніх півтора років навчальний процес було організовано в дистанційному та змішаному форматах, з 1 вересня 2023 року навчання в усіх закладах вищої освіти України він відновлюється в традиційному аудиторному форматі. Навчання у стресових умовах військових дій вимагає уточнення умов навчання, основних проблем такого навчання та корекції методики проведення занять, визначення нових цілей та завдань навчального процесу. Варто зазначити, що тема організації навчання за умов проведення військових дій є відносно новою в українській педагогіці і, незважаючи на її актуальність, майже не дослідженою. З метою оптимізації підготовки в системі вищої медичної та післядипломної медичної освіти, та зважаючи на недостатню вивченість питання, було визначено тему роботи: методичні особливості організації навчального процесу майбутніх докторів філософії – медиків за умов війни в Україні.

Мета статті – спираючись на аналіз досліджень інших педагогів, та здебільшого власний практичний досвід, визначити основні завдання підготовки майбутніх докторів філософії – медиків в умовах

війни, методи та способи організації навчального процесу майбутніх докторів філософії – медиків, основні проблеми навчання під час війни та способи їх вирішення (на прикладі викладання курсу іноземних мов), окреслити основні напрями корекції навчальної програми та методики викладання.

Теоретична частина. Проблема підготовки за умов військових дій в Україні вивчена недостатньо, проте навіть аналіз зарубіжних джерел показав обмеженість розкриття даної теми. Так, V. A. Dobiesz та автори провели аналіз умов медичного навчання протягом різних військових конфліктів у світі [12], а K. O'Flynn описав особливості медичної освіти у Великобританії в 1939–1941 рр. протягом бомбардувань [13]. Сфери ж досліджень українських педагогів стосуються різних аспектів навчання під час війни: загальних особливостей навчання та викликів перед системою освіти [10], перспектив медичної освіти [1], методики навчання медиків під час війни [3]. Виділяємо окремих напрям даного питання – вивчення особливостей організації дистанційного онлайн-навчання медиків із початку війни [4, 5, 8], дистанційний характер якого зумовлений здебільшого обмеженістю ресурсів (матеріальних, технічних, кадрових) та безпекою учасників навчального процесу. Окремою темою з-поміж існуючих досліджень виділяється тема психологічного здоров'я учасників навчального процесу під час війни [2, 7]. Багато досліджень, присвячених підготовці докторів філософії – медиків, та медиків, містять теми, дотичні організації навчання під час війни, хоча і були проведені до 2022 р.: формування компетентностей докторів філософії [6], педагогічна складова та індивідуальний підхід при навчанні докторів філософії [9], системно розглянуті європейські традиції підготовки докторів філософії [11]. Проте більшість

досліджень не має системного характеру та здебільшого представляє власний авторський досвід, що можливо пояснити психологічним шоком від самої ситуації, адже тема потребує вивчення.

Основним завданням підготовки майбутнього доктора філософії – медика є підготовка фахівця академічного профілю з медичної галузі, з метою подальшого проведення ним дослідницької роботи, участі в конференціях, публікації результатів дослідження, викладанні та проведенні консультативної діяльності. Зокрема, після початку війни у 2022 р., всі визначені завдання є актуальними, з акцентом на проєвропейський та міжнародний курс підготовки. Це обумовлює необхідність опанування здобувачами мовної, загальноакадемічної та етичної компетентностей, які б відповідали світовим вимогам. Також після початку війни для будь-якого фахівця медичного профілю актуальним стало набуття компетентностей у галузі невідкладної допомоги, екстреної медицини, знання основ військової медицини. Водночас освіта здобувачів в умовах війни має ґрунтуватись на таких принципах: принципі практичної спрямованості в умовах війни, принципі безпеки навчання, принципі гнучкості та адаптації навчального процесу, принципі використання технологій, принципі підтримки здобувачів освіти, та принципі індивідуального підходу.

Розглянемо основні проблеми навчання в системі вищої післядипломної освіти, які виникли після початку війни, на прикладі майбутніх докторів філософії. Проблеми навчання під час війни варто розподілити на такі категорії:

- Матеріально-технічне забезпечення ЗВО та здобувача освіти.

Військові дії призвели до руйнування навчального фонду, повного чи часткового, на окупованих та деокупованих територіях внаслідок мародерства – відсутності технічних засобів навчання як у викладачів, так і в здобувачів освіти. Протягом осені – зими 2022 р. відсутність електроенергії та інтернет-зв'язку значно ускладнили проведення занять дистанційно. Практична можливість фізично дістатися до місця занять також є обмеженою внаслідок руйнування доріг, обмежень під час тривоги тощо. Так, практично, оголошення повітряної тривоги в Києві унеможливила можливість фізичної присутності здобувачів освіти з лівобережного Києва на заняттях.

- Міграція учасників навчального процесу.

З 24 лютого 2022 р. багато учасників навчального процесу, як викладачів, так і здобувачів освіти,

мігрували або в межах України, або виїхали за кордон, що спричинило недостатність академічного персоналу. Водночас відсутній персонал не було ким замінити, що зумовило необхідність перепідготовки та перерозподілу працюючих фахівців та необхідність пошуку нового персоналу, що в стресових умовах війни становило складність. Здебільшого здобувачі освіти, які тимчасово мігрували, повернулися, за винятком іноземних громадян, що також спричинило зміни в роботі академічних груп.

- Безпека навчального процесу.

Безпечне навчання «під час обстрілів та після них» включає необхідність забезпечення фізичної та психологічної безпеки учасників процесу. Масштаби руйнування під час обстрілів зумовлюють необхідність дотримуватись умов безпеки, зокрема спускатися в сховище при оголошенні тривоги. Безпосередньо, протягом обстрілів в 2022–2023 рр. в НМУ імені О. О. Богомольця було пошкоджено приміщення, уламки ракет та дронів падали на території навчального закладу та університетської клініки. Це несе загрозу життю як здобувачів освіти, так і викладачів.

- Психологічний стан учасників процесу та індивідуальний підхід.

Власне сама ситуація військових дій була для більшості стресовим фактором, який не припиняє діяти на психічне здоров'я українців. Постійні обстріли, втрата житла, втрата близьких, постійні повітряні тривоги та загальний інформаційний фон впливають на моральний та психічний стан здобувачів освіти та викладачів. Депресивні тенденції, підвищений ступінь тривожності та проблематичність концентрації потребують індивідуального підходу.

- Академічна доброчесність та контроль успішності.

В умовах дистанційного-змішаного навчання, скасування занять через військові дії, та взагалі екстремального характеру проведення занять, важко визначати критерії контролю успішності здобувачів. З одного боку, не можна сліпо вимагати дотримання програми у надзвичайних вимогах, виконання всіх позицій та завдань при відсутності світла, постійній небезпеці для життя, втраті близьких. З іншого боку, існують певні вимоги, які забезпечують концепцію структури фахівця – майбутнього доктора філософії медичного профілю (як і медика), які не можливо ігнорувати, і яким фахівець має відповідати, незалежно від зовнішніх умов підготовки. Ці дві категорії потребують детального узгодження між собою. Проте варто зазначити випадки, коли здобувачі освіти, які і до війни виявляли низькі показники академічної успішності, виправдовували

свою академічну неуспішність зовнішніми обставинами війни, посилаючись на безпековий та психологічний аспекти ситуації. Дане питання є дуже специфічним та вимагає детального аналізу всіх обставин, аналізу попередніх показників успішності та загального прогресу здобувача в плані написання дисертаційного дослідження, за умов звернення здобувача з поясненням власних низьких показників академічної успішності війною.

На підставі практичного досвіду, зокрема при проведенні занять циклу «Академічна англійська мова», було запропоновано такі способи вирішення зазначених проблем, із застосуванням відповідних методів, як:

- забезпечення безпечного навчального середовища відповідно до облаштування сховищ, частковий перехід на дистанційне навчання. Безумовно, клінічні дисципліни неможливо вивчати без практичного компонента, проте більшість предметів програми підготовки майбутніх докторів філософії можливо викладати он-лайн;

- відповідно, дистанційне навчання при викладанні неклінічних дисциплін, або змішане навчання, що забезпечить учасників навчального процесу;

- гнучкість навчальної програми, самоопрацювання навчального матеріалу, створення е-портфоліо курсу та бази завдань для самоконтролю;

- відсутність чітких дедлайнів та можливість варіювати вивчення курсів між семестрами в межах 4 років навчання в аспірантурі, через неможливість передбачити зовнішні обставини при військових діях, тобто метод відкладених завдань, декілька тем на одному занятті;

- метод сконцентрованих інтенсивів, з опануванням здобувачами комбінованого матеріалу;

- оптимізація використання навчального часу, робота в малих групах, індивідуальні консультації викладача он-лайн;

- створення мобільних е-бібліотек та е-портфоліо курсу, за відеолекціями та онлайн-заняттями, які сприятимуть незалежності навчання від зовнішніх умов;

- диференційований та індивідуальний підхід до кожного здобувача, з урахуванням його місцезнаходження, проблем при навчанні тощо;

- диференціація звукового режиму на заняттях (зокрема, на заняттях з англійської мови – диференціація завдань на відтворення автентичних аудіо- та відеоматеріалів, з урахуванням ступеня гучності та загального стану групи), диференціація навчального матеріалу та його корекція залежно від обставин, мається на увазі етичний аспект;

- створення підтримуючого навчального середовища, як у плані навчання, так і в психологічному, оптимістичний характер занять, обговорення (зокрема, на заняттях з англійської мови) стану здобувачів, їх потреб тощо.

Все вищезазначене було зокрема втілено, застосовуючи наступні методи та способи організації навчання аспірантів (на прикладі курсу академічної англійської мови): дистанційне навчання, забезпечення безпечного навчального середовища, метод роботи з відкладеними завданнями, метод сконцентрованих інтенсивів, метод індивідуального підходу, скорочення навчального плану, створення мобільних бібліотек та е-портфоліо курсу.

З метою виявлення тенденцій навчання майбутніх докторів філософії протягом військових дій було проведено опитування майбутніх докторів філософії – медиків, які навчалися у 2022–2023 академ. роках у НМУ імені О. О. Богомольця, зокрема на курсі академічної англійської мови, в межах занять з якої і було проведено опитування та подальшу дискусію. Участь в опитуванні була добровільною, взяли участь 69 осіб. Запитання, відповіді та їх графічне представлення сформульовані англійською мовою. На запитання щодо важкості навчання протягом військового часу (Define, if studying during the war time was for you: easy: more easy than hard; of average difficulty: more difficult than hard; hard; I cannot define), з усіма особливостями, однакова кількість (10,1 %) не змогла визначитись та назвала навчання важким, 34,8 % вважають таке навчання більш важким, ніж легким, що може підтверджувати, що обмеження, викликані військовими діями, ускладнюють процес навчання (рис. 1). Проте майже така сама кількість здобувачів зазначила, що для них навчання було середньої складності (30,4%), що може також свідчити про суто суб'єктивне сприйняття обставин кожним респондентом. Те, що для одних вважається важким, для інших не є перешкодою для навчання.

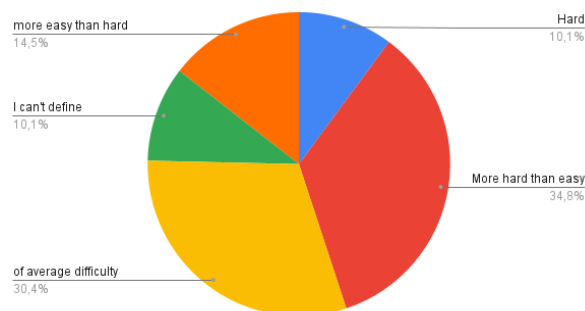

Рис. 1. Оцінка важкості навчання майбутніми докторами філософії – медиками у 2022–2023 рр. протягом війни.

Показовим є питання щодо стресогенних випадків повітряної тривоги протягом занять, коли їх переривав сигнал небезпеки (“Have you had an experience when the practice, lecture, etc., was interrupted by the air alarm?”), на який 79,7 % відповіли, що мали (рис. 2).

На аналогічне запитання, чи мали здобувачі заняття в день після обстрілів (“Have you had classes just after shelling, in the same day?”), 69,1 % відповіли стверджувально, що підтверджує визначені нами проблеми стресогенності та небезпеки для життя учасників навчального процесу (рис. 3).

На питання, де респондентам було запропоновано самим зазначити проблеми, з якими вони стикалися протягом їх навчання, які їх вразили та перешкоджали навчанню, під час війни (“Name the issues which you encountered during the study, and which affected your education during the war”), було зазначено: окупація території, на якій перебував респондент, потрапляння під обстріл у безпосередній близькості, відсутність електрики, відсутність інтернету, втрата власності, втрата близьких, проблеми з транспортом, стрес, тривожність.

Проте, незважаючи на всі зазначені проблеми та важкість навчання, переважна більшість здобувачів бачить себе в Україні в майбутньому реалізованими як науковці, так, на запитання, чи бачать себе респонденти в Україні в майбутньому як науковця, лікаря чи викладача (“Do you see yourself in Ukraine as a scientist, doctor, teacher?”), 69,6 % однозначно вирішили та 20,3 % обрали відповідь «скоріш так, ніж ні» (рис. 4). Це може вказувати на прагнення респондентів до навчання, їх високу мотивованість, а також ефективність навчання у ЗВО та підтримку з боку викладачів.

На запитання, що, на думку респондентів, можна було би зробити для оптимізації навчання під час війни, 68,1 % зазначили, що вся освіта, на їх думку, має бути тільки он-лайн.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема підготовки майбутніх фахівців – медиків, зокрема майбутніх докторів філософії – медиків, протягом військових дій росії проти України вивчена недостатньо. Екстремальні умови навчання «під обстрілами та після них» потребують корекції методики, визначення принципів навчання за умов війни та їх застосування, вивчення проблематичних моментів такого навчання та пошуку оптимальних стратегій. За власним досвідом, було визначено такі проблеми навчання протягом військових дій, як: проблеми з матеріально-технічним

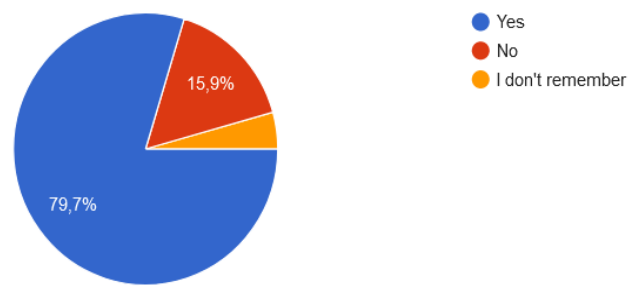

Рис. 2. Засвідчення переривання занять сигналом повітряної тривоги в майбутніх докторів філософії – медиків у 2022–2023 н. р.

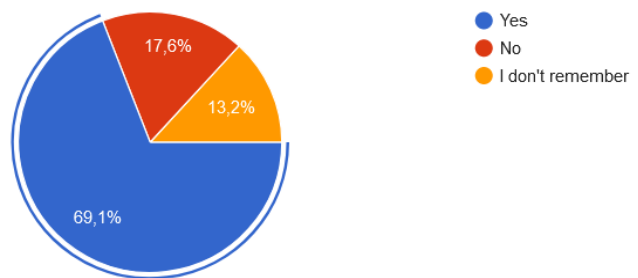

Рис. 3. Засвідчення факту навчання майбутніх докторів філософії на заняттях в день обстрілів.

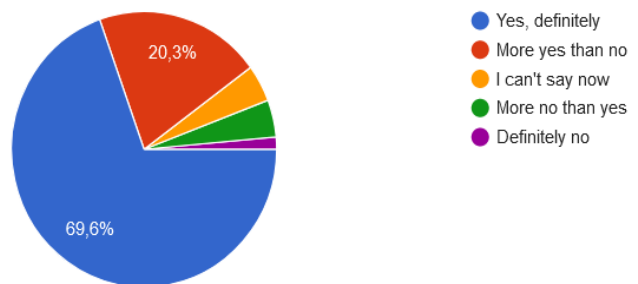

Рис. 4. Бачення фахового майбутнього респондентів в Україні.

забезпеченням ЗВО та здобувача освіти; міграція учасників навчального процесу, проблеми безпеки навчального процесу, проблеми психологічного стану учасників процесу, необхідність індивідуального підходу при навчанні, проблеми в забезпеченні оцінювання та академічної доброчесності. З метою вирішення даних проблем було запропоновано: забезпечення безпечного навчального середовища, облаштування сховищ, частковий перехід на дистанційне навчання, гнучкість навчальної програми, самоопрацювання, інтегровані заняття, метод сконцентрованих інтенсивів, відсутність чітких дедлайнів у межах навчального плану, створення мобільних бібліотек та е-портфоліо, диференційо-

ваний та індивідуальний підхід до здобувачів освіти, створення підтримуючого середовища. Все це було застосовано, зокрема, при навчанні майбутніх докторів філософії – медиків курсу академічної англійської мови. Опитування в кінці 2022–2023 н. р. показало, що хоч майже однакова кількість респондентів і зазначила, що навчання було важким (34,8 %) та середньої складності (30,4 %), переважна більшість стикалася з проявами війни протягом навчального процесу (так, 79,7 % засвідчили факт переривання заняття сигналом повітряної тривоги, та 69,1 % зазначили, що мали заняття після

обстрілів). Більшість респондентів зазначила такі проблеми навчання під час війни, як: окупація території, на якій перебував респондент, потрапляння під обстріл у безпосередній близькості, відсутність електрики, відсутність інтернету, втрата власності, втрата близьких, проблеми з транспортом, стрес, тривожність. Незважаючи на всі зазначені проблеми та важкість навчання, переважна більшість здобувачів, 69,6 % (так) та 20,3 % (скоріш так, ніж ні), планують продовжувати науково-академічну кар'єру в Україні, що свідчить про підтримку закладу вищої післядипломної освіти респондентів.

Список літератури

1. Анфілова М. Р. Реалії та найближчі перспективи навчального процесу у вищих медичних навчальних закладах України під час війни / М. Р. Анфілова // Полтавські дні громадського здоров'я : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (27 трав. 2022 р., ПДМУ) / ред. кол. : В. М. Ждан, В. П. Лисак, І. А. Голованова та ін. – Полтава, 2022. – С. 7–8.
2. Березяк К. М. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни / К. М. Березяк, О. П. Накорчевська, О. А. Васильєва // Перспективи та інновації. – 2022. – № 10 (15). – С. 401–411. DOI [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10\(15\)-401-411](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10(15)-401-411).
3. Бондар О. В. Інтерактивне навчання майбутніх лікарів під час війни / О. В. Бондар, А. І. Рибін, О. В. Кузнецова // Сучасні тенденції та перспективи розвитку вищої медичної (фармацевтичної) освіти в Україні : матеріали XX Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю в онлайн-режимі за допомогою платформи Microsoft Teams (18–19 трав. 2023 р.). – Тернопіль : ТНМУ, 2023. – С. 29–32.
4. Васильєва Д. Стан дистанційного навчання математики під час війни в Україні / Д. Васильєва // Український педагогічний журнал. – 2022. – № 2. – С. 38–47. DOI <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-38-47>.
5. Кучин Ю. Дистанційна освіта докторів філософії-медиків за умов COVID-19 та війни з росією: нові реалії / Ю. Кучин, Л. Лимар // Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина. – 2023. – Т. 13, № 2 (48). – С. 5–11. DOI <https://doi.org/10.24061/2413-4260.XIII.2.48.2023.1>.
6. Ломакін І. І. Формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії / І. І. Ломакін, В. Г. Бабійчук, О. В. Кудкоцева. – 2023. – С. 153.
7. Мешко Г. Стан емоційного благополуччя учнів у процесі навчання під час війни / Г. Мешко, О. Мешко, Н. Габрусєва // Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки : зб. тез II Міжнар. наук. конф. (21–22 квіт. 2022 р.). – Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2022. – С. 15–18.
8. Рудницька О. Г. Перспективи онлайн-навчання в умовах війни / О. Г. Рудницька, П. В. Кузик, В. Й. Дзямко // Наука і техніка сьогодні. – 2022. – № 7 (7). – С. 196–204. DOI [10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)).
9. Філоненко М. М. Педагогічна складова в програмах підготовки доктора філософії галузі знань «Охорона здоров'я» / М. М. Філоненко, Х. В. Подковко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. – 2016. – № 26. – С. 88–91. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2016_26_17.
10. Шевчук І. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України / І. Шевчук, А. Шевчук // Економіка та суспільство. – 2022. – № 39. DOI [10.32782/2524-0072/2022-39-80](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80).
11. European traditions of doctors of philisophy training / M. M. Korda, N. O. Fedchyshyn, A. H. Shulhai [et al.] // Медична освіта. – 2023. – № 1 (99). – С. 5–10. DOI [10.11603/m.2414-5998.2023.1.13818](https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.1.13818).
12. Maintaining health professional education during war: A scoping review / V. A. Dobiesz, M. Schwid, R. D. Dias [et al.] // Med. Educ. – 2022. – Vol. 56 (8). – P. 793–804. DOI [10.1111/medu.14808](https://doi.org/10.1111/medu.14808). PMID: 35388529; PMID: PMC9540571.
13. O'Flynn K. Medical education in London during 1939–1941, with special reference to the Blitz / K. O'Flynn // Med. Educ. – 2006. – Vol. 40 (3). – P. 235–242. DOI [10.1111/j.1365-2929.2006.02388.x](https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2006.02388.x). PMID: 16483326.

References

- Anfilova, M.R. (2022). Realii ta naiblyzhchi perspektyvy navchalnoho protsesu u vyschykh medychnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy pid chas viiny [Realities and future prospects of the educational process in higher medical educational institutions in Ukraine during the war]. *Poltavski dni hromadskoho zdorovia – Poltava's days of Public Health: Proceedings of All-Ukrainian academic conference with international participation*. (pp. 7-8) [in Ukrainian].
- Bereziak, K.M., Nakorchewska, O.P., & Vasilieva, O.A. (2022). Psykholohichni osoblyvosti adaptatsii studentiv do navchannia v umovakh viiny [Psychological features of students' adaptation to learning in wartime]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations in Science*, 10(15), 401-411. DOI 10.52058/2786-4952-2022-10(15)-401-411 [in Ukrainian].
- Bondar, O.V., Rybin, A.I., & Kuznetsova, O.V. (2023). Interaktyvne navchannia maibutnikh likariv pid chas viiny [Interactive training of future doctors during the war]. *Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku vyschoi medychnoi (farmatsevtichnoi) osvity v Ukraini – Modern trends and perspectives of development of modern medical (pharmaceutical) education in Ukraine: XX All-Ukrainian academic conference with international participation*. (pp. 29-32) [in Ukrainian].
- Vasilieva, D. (2022). Stan dystantsiinoho navchannia matematyky pid chas viiny v Ukraini [The state of distance learning of mathematics during the war in Ukraine]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 38-47. DOI 10.32405/2411-1317-2022-2-38-47 [in Ukrainian].
- Kuchin, Yu., & Lyamar, L. (2023). Dystantsiina osvita doktoriv filosofii-medikiv za umov COVID-19 ta viiny z Rosiieiu: novi realii [Distance education of medical PhDs under conditions of COVID-19 and war with Russia: new realities]. *Neonatolohiia, khirurhiia ta perynatalna medytsyna – Neonatology, surgery and perinatal medicine*, 13(2(48)), 5-11. DOI 10.24061/2413-4260.XIII.2.48.2023.1 [in Ukrainian].
- Lomakin, I.I., Babychuk, V.H., & Kudokotseva, O.V. (2023). Formuvannia doslidnytskoi kompetentsii maibutnikh doktoriv filosofii [Forming the research competence of future PhDs] [in Ukrainian].
- Meshko, H., Meshko, O., & Habruseva, N. (2022). Stan emotsiinoho blahopoluchchia uchniv u protsesi navchannia pid chas viiny [The state of students' emotional well-being in the learning process during the war]. *Voieni konflikti ta tekhnohenni katastrofy: istorichni ta psykholohichni naslidky – War conflicts and technogenic catastrophes: historical and psychological aspects: Proceedings of the II International conference*. (pp. 15-18) [in Ukrainian].
- Rudnytska, O.H., Kuzik, P.V., & Dziamko, V.Y. (2022). Perspektyvy onlain-navchannia v umovakh viiny [Prospects of online learning in wartime]. *Nauka i tekhnika syohodni – Science and Technique today*, 7(7), 196-204. DOI 10.52058/2786-6025-2022-7(7) [in Ukrainian].
- Filonenko, M.M., & Podkovko, Kh.V. (2016). Pedahohichna skladova v prohramakh pidhotovky doktora filosofii haluzi znan «Okhorona zdorovia» [Pedagogical component in curriculae for PhDs in Healthcare]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika – Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogics*, 26, 88-91. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2016_26_17 [in Ukrainian].
- Shevchuk, I., & Shevchuk, A. (2022). Osvitnia analityka kriz' pryzmu viiny: viklyky ta mozhlyvosti dlia vyschoi shkoly Ukrainy [Educational analytics through the prism of war: challenges and opportunities for higher education in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and society*, 39. DOI 10.32782/2524-0072/2022-39-80 [in Ukrainian].
- Korda, M.M., Fedchyshyn, N.O., Shulhai, A.H., Klishch, I.M., & Shevchuk O.O. (2023). European traditions of doctors of philosophy training. *Medychna osvita – Medical Education*, 1(99), 5-10. DOI 10.11603/m.2414-5998.2023.1.13818.
- Dobiesz, V.A., Schwid, M., Dias, R.D., Aiwonodagbon, B., Tayeb, B., Fricke, A., ... Erickson, T.B. (2022). Maintaining health professional education during war: A scoping review. *Med. Educ.*, 56(8), 793-804. DOI 10.1111/medu.14808. PMID: 35388529; PMCID: PMC9540571.
- O'Flynn, K. (2006). Medical education in London during 1939–1941, with special reference to the Blitz. *Med. Educ.*, 40(3), 235-242. DOI 10.1111/j.1365-2929.2006.02388.x. PMID: 16483326.

Отримано 06.09.2023.
Рекомендовано 18.09.2023.

Електронна адреса для листування: lesyalymar@ukr.net